

Reorganisatie bureau KNR nadert voltooiing

Bijna een jaar geleden is op verzoek van het bestuur KNR een start gemaakt met de reorganisatie van het bureau.

In dit nummer van het besturenbulletin wil ik u -zeer- beknopt laten weten wat er sindsdien gebeurd is en wat er in het begin van 1999 nog moet worden afgehandeld.

De reorganisatie is begeleid door de Commissie Reorganisatie Bureau (CRB), bestaande uit: frater drs. P. van den Brandt, drs. G. van Doorn en ondergetekende. De eerste maanden hebben we besteed aan een grondige verkenning van de situatie op het bureau en van de voorwaarden die vervuld moeten zijn wil het bureau zijn taak, teweten.dienstverlening aan en ondersteuning van de religieuze instituten en hun Samenwerkingsverbanden, goed kunnen vervullen. Op grond

van onze bevindingen hebben we het volgende geadviseerd:

- Maak de bestuursverantwoordelijkheid voor het bureau sterker door het bestuur KNR te laten bestaan uit de besturen van de Samenwerkingsverbanden. Dit bestuur wordt tevens het bestuur van het bureau KNR. Een dagelijks bestuur behartigt dan alle aspecten van goed bestuursbeleid. Enkele malen per jaar komt het algemeen bestuur bijeen dat de algehele beleidslijnen vaststelt. Het dagelijks bestuur legt uiteraard verantwoording af over het gevoerde beleid en draagt zorg voor de uitvoering van het door het algemeen bestuur vastgestelde beleid.

vervolg op pagina 2

Van de redactie

Op de valreep, nog juist voor het nieuwe jaar, een nieuw besturenbulletin. Behalve de besturen, ontvangen voortaan ook de leden van werkgroepen en commissies een exemplaar. Ook voor hen geldt dat reacties en bijdragen van harte welkom zijn. Alleen op die manier kan de inhoud van dit bulletin toegesneden worden op de wensen van de lezers en KNR en Samenwerkingsverbanden.

In dit besturenbulletin passeert een breed scala aan onderwerpen de revue. De Commissie Reorganisatie bureau praat bij over de reorganisatie. Omdat het BesturenBeraad uitsluitend hierover vergaderde, treft u daarom daarvan deze keer geen impressie aan.

De SNVR organiseerde een ontmoetingsdag voor pastoraal werkenden in religieuze instituten. Waarvan verslag in dit bulletin. Evenals van een bijeenkomst van de Conferentie WUCWO.

Het onderzoek naar de informatiebehoefte van individuele religieuzen is afgerond. De belangrijkste resultaten staan in dit bulletin op een rijtje.

De tweedeling van de samenleving, ook in Nederland, gaat ten koste van mensen. Op welke wijze religieuze instituten zich samen voor deze mensen inzetten, is opgetekend in een artikel over het ZEG-project Kinderen Spelenderwijs. Het vijftigjarig bestaan van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens plus het dertig-jarig bestaan van Justitia et Pax (waarbij onder meer de SNVR betrokken is) vormden daarnaast de aanleiding voor een bijdrage over mensenrechten.

Een land waar mensenrechten jarenlang geschonden zijn, is de Oekraïne. Zusters uit dit land brachten een bezoek aan Nederland, inclusief de KNR. Van hun bezoek maar vooral hun levenssituatie wordt

verslag gedaan. Een boekrecensie en korte berichten completeren het geheel.

Wij wensen u veel leesgenoegen!

- De ambtelijk secretaris van het bestuur is tevens hoofd van het bureau KNR. Hij is verantwoordelijk voor de gang van zaken op het bureau in alle facetten.
- Evenals vroeger laat het bestuur zich bijstaan door een aantal commissies en werkgroepen. In de opdracht aan de commissies en werkgroepen zijn geen doorslaggevende wijzigingen aangebracht. Wel is sterker benadrukt dat zij geen eigenhandige taak hebben; ze zijn primair adviserend aan het bestuur KNR en kunnen slechts taken uitvoeren voor zover het bestuur KNR hen daartoe machtigt. De benoemingsperiode voor leden van de commissies is vastgesteld op vier jaar met maximaal één keer herbenoeming.
- Op economisch-administratief gebied moest een grondige sanering worden doorgevoerd. In de oude situatie liepen inkomsten en uitgaven van zeer verschillende aard te veel door elkaar, zodat geen helder inzicht kon worden gekregen in de verschillende posten. Momenteel zijn de afspraken helder, de gegevens duidelijk en er is een ontkoppeling gemaakt tussen de administratie van het bureau KNR en die van de Kommissie voor de Onderlinge Solidariteit (KOS) en de Commissie Projecten in Nederland (PIN). Een begroting voor de eerstkomende vijf jaren is bijna gereed.
- De administratie van PIN was zo achter geraakt, dat de activiteiten van de PIN-commissie tijdelijk opgeschort moesten worden, totdat de verwerking van alle toezeggingen, opvragingen en uitbetalingen weer op orde was. Dat is nu gebeurd en met ingang van 1 januari 1999 kan PIN zijn werkzaamheden weer hervatten.
- In de personeelsbezetting is uitgegaan van de vanouds bestaande situatie met betrekking tot de ondersteuning van de commissies enerzijds en de ondersteuning van de Samenwerkingsverbanden anderzijds. Er zijn verschuivingen aangebracht in de taken van de medewerk/sters. Tegelijk is benadrukt dat de meerwaarde van het werken binnen één bureau pas ontstaat als er sprake is van goede onderlinge communicatie en informatie. Ook is benadrukt dat men -in noodgevallen en tijdelijk- voor elkaar moet kunnen inspringen.

- De ondersteuning van KOS en PIN wordt uitgevoerd door drs. R. Moulen Janssen als ambtelijk secretaris en mevrouw E. Daemen. Zo wordt de aanwezige deskundigheid op het solidariteitsniveau gebundeld. De commissies blijven bestaan. Mogelijk dat naar aanleiding van het rapport van de stuurgroep "gezamenlijke solidariteitsinzet" verdere verfijning van de solidariteitsinzet zal worden bereikt.
- Een aantal functies moet opnieuw worden ingevuld, te weten:
  - * een theoloog (m/v) voor inhoudelijke zaken;
  - * een communicatiedeskundige als opvolger (m/v) van mevrouw M. van den Hurk;
  - * een ambtelijk secretaris/beleidsmedewerker (m/v) voor het ouderenbeleid Algemene Commissie Ouderenbeleid Religieuzen (AKOR);
  - * de heer M. Klomp is beschikbaar voor de ondersteuning SNVR en SBCN.

De ondersteuning SNPR moet nog worden geregeld.

Tot zover de adviezen van de CRB die door het bestuur alle zijn overgenomen. Inmiddels zijn ze ook nagenoeg alle gerealiseerd, inclusief de wijziging van de statuten en van de afspraken met betrekking tot de commissies en werkgroepen. Bovendien worden met ingang van het nieuwe jaar de nog leegstaande ruimtes van het gebouw aan het Emmaplein verhuurd aan de stichting Favor. De geldverblindende leegstand is dan ten einde. Ter afronding van het proces zullen zowel de leden van het bestuur als van de commissies tegelijk aftreden, opdat (gedeeltelijk) nieuwe mensen de gelegenheid krijgen met frisse energie het werk op te pakken. Begin januari wordt de vijfjarenbegroting vastgesteld. Dan zijn alle voorwaarden vervuld om een nieuwe ambtelijk secretaris/hoofd bureau alle kansen te geven het bureau KNR te maken tot het dienstverlenend adres waar men altijd terecht kan en dat vertrouwen en inspiratie uitstraalt.

Het is bijzonder verheugend dat de heer dr. A. Leys, jarenlang als ambtelijk secretaris en theoloog werkzaam voor de SNPR, de uitdaging heeft aangedurfd en met ingang van 1 februari 1999 hoofd bureau

KNR wordt. Hij zal zich in het volgende BesturenBulletin persoonlijk aan u presenteren.

Tot zover de voornaamste elementen van de -nu bijna afgeronde- reorganisatie. Ik wil daar persoonlijk nog iets aan toevoegen:

Helderheid in de organisatie en de administratie, protocollen, schriftelijke afspraken en procedures zijn nodig. Zij verworden echter tot dode letters als ze niet gedragen worden door inspiratie, bevoegdheid en vertrouwen bij de mede-

werk/sters van het bureau, bij de religieuze instituten en in de interactie tussen beiden. Om het op zijn ouderwets te zeggen: "het is de Geest die levend maakt"!

Een commissie als de CRB kan die "ziel"

in het werk niet scheppen. Dat kunnen alleen u en de bureaumedewerk/sters. Ik hoop dat juist dat aspect in 1999 de volle aandacht zal krijgen.

C. van den Muijsenbergh

Pastoraal werkenden wisselen ervaringen uit

---

*Onlangs - op 3 november om precies te zijn - kwamen pastoraal werkenden in dienst van religieuze instituten in klooster Mariënborg bijeen om elkaar te ontmoeten, ervaringen uit te wisselen en van elkaar te leren. In haar openingswoord lichtte mevrouw Toos Starmans - bestuurslid SNVR en zelf jarenlang werkzaam geweest als pastoraal werkster in het basispastoraat - de achtergronden voor deze bijeenkomst toe. De besturen van zustercongregaties hadden er in het voorjaar bij het Bestuur SNVR op aangedrongen dat zo'n ontmoetingsmogelijkheid georganiseerd zou worden. Het merendeel van de pastoraal werkenden bekleedt namelijk een eenmenspost. Zou het contact met collega's wellicht kunnen bijdragen tot een beter functioneren? De besturen/werkgevers waren uitdrukkelijk **niet** uitgenodigd. Dit om een optimale expressie-ruimte voor de betreffende pastoraal werkenden te garanderen. Gezien het oriënterende karakter van de bijeenkomst acht men een verslag ook niet nodig.*

Na een kort kennismakingsrondje vroeg Toos de deelnemenden om in groepjes van circa vijf uiteen te gaan en met elkaar uit te wisselen rond aandachtspunten als - welke vragen kom je tegen in je werk? - wat wil je plenair aan de orde stellen? Weldra bleek dat het half uur, dat daarvoor was uitgetrokken, veel te kort was. In kort bestek werden tal van thema's aangeroerd, zo bleek tijdens de plenaire uitwisseling. Veel zusters hebben hun leven lang keihard gewerkt en hebben veel moeite met de overgang naar een

arbeidsloze fase. Ze hongeren naar verdieping. Ook een heikel onderwerp is de vertrouwenspositie die je inneemt en daarbij de vraag: wat rapporteer je en aan wie? Hoe kun je het scala aan vragen dat bewust of onbewust speelt op het terrein van seksualiteit en intimiteit op een pastorale wijze bespreekbaar maken? Vragen die met name in de terminale fase naar buiten komen en angst teweeg brengen, omdat er nooit over gesproken mocht worden. Hoe zou je zusters kunnen helpen in hun onderlinge communicatie daarover?

Het proces van ouder worden gaat bij sommigen gepaard met toenemende angst en bekrompenheid, terwijl anderen juist tot volle wasdom komen in hun ruimte-scheppende tegenwoordigheid. Wat is nu eigenlijk specifiek voor zusters in vergelijking met leken-ouderen?

En hoe kun je het wederzijdse respect bevorderen voor de vorm waarin het spiritueel verlangen bij de ander is gegoten? Is het zinvol om aandacht te besteden aan de behoeften van de jongste generatie van zusters die geruime tijd alleen dan wel in een kleine groep hebben gewoond. Kun je creatieve oplossingen aandragen voor zusters die meer ruimte nodig hebben?

Eigen plek

Veel vragen hebben te maken met je positie als professioneel pastoraal werkende. Daarbij speelt mee:

1. Hoe verwerf je je een eigen plek als pastoraal werkende? In de gemeenten komen alle gradaties van gelovig in het leven staan voor: van zeer vooruitstrevend

tot uiterst behoudend. Tegenstellingen worden soms heel pijnlijk ervaren rond Woord- en Communie en Eucharistievieringen.

2. Het maakt verschil of je aangesteld bent in dienst van een huis of in dienst van de congregatie.

3. De visie op pastoraat van een bestuur kan ook heel anders zijn dan dat van 'gewone' zusters of van jezelf. Belangrijk is om te onderscheiden:

- wat veronderstel ik als pastoraal werkende?
- wat veronderstelt het bestuur ten aanzien van mijn functioneren als pastoraal werkende?

Een functionaris merkte op: je wordt aangenomen om processen op gang te brengen en als dat dan lukt dan gaan ze je aan banden leggen, uit angst hun grip op je kwijt te raken.

De betrekkingen tussen bestuur en pastoraal werkende verlopen niet altijd vlekkeloos en dat heeft te maken met een wederzijds gebrek aan ervaring en met het ontbreken van een duidelijke visie op pastoraat. Het is een nieuw fenomeen dat leken binnen religieuze instituten pastorale taken uitoefenen. Voor beide partijen betekent dat een zoeken naar nieuwe vormen. Het is van groot belang dat besturen een heldere visie op pastoraat formuleren en deze visie koppelen aan een

duidelijke taakomschrijving voor de pastoraal werkende.

Samenkomst

In verschillende regio's zijn er al reguliere samenkomsten van pastoraal werkenden in dienst van religieuze instituten. Dat geldt voor Haarlem en omgeving en het Bisdom Breda. Ter plekke werd besloten

om een groep voor Midden- en Oost-Brabant te formeren. Alle belangstellenden krijgen een adreslijst toegestuurd aan de hand waarvan ze desgewenst het op de bijeenkomst gelegde contact kunnen intensiveren.

In haar afsluiting gaf Toos aan dat al datgene wat naar voren is gebracht teruggekoppeld zal worden naar het bestuur SNVR, die onder andere aan de hand daarvan zal besluiten of het organiseren van dergelijke bijeenkomsten een structurele taak is voor de SNVR. Als mogelijk thema voor een dergelijke vervolgbijeenkomst werd genoemd het proces van doen naar zijn.

Will van de Ven

Draagvlak voor eigen medium te klein; religieuzen willen wel informatie over specifieke zaken

Sinds de opheffing van het Tijdschrift Nederlandse Religieuzen (TNR) bleef regelmatig de roep om een eigen tijdschrift klinken. Om te weten of dat geluid de stem van een meerderheid van de Nederlandse religieuzen vertolkt, liet het bestuur KNR de afdeling communicatie een onderzoek verrichten naar de informatiebehoefte van de individuele Nederlandse religieuzen. De uitkomst van dit onderzoek was klip en klaar: voor een eigen tijdschrift bestaat geen meerderheid. Wel ervaren sommige religieuzen leemtes in de informatievoer op specifieke terreinen. Om dit te ondervangen wil het bestuur KNR via (een service voor) orde- en congregatiebladen gerichte copij aan gaan bieden aan Nederlandse religieuzen.

In het vorige besturenbulletin werd reeds melding gemaakt van het onderzoek.

Destijds waren de vragenlijsten van het onderzoek juist onderweg naar zeventienhonderd individuele religieuzen. Dankzij de bereidwillige medewerking van veel besturen was het toen mogelijk geweest om een redelijk a-selecte steekproef te trekken voor een zo betrouwbaar mogelijke uitkomst. De respondenten kregen vragen voorgelegd over hun leesgedrag, de tevredenheid met bestaande media, hun behoefte aan meer/andere informatie over religieus leven in al zijn facetten, en de vorm waarin deze eventueel zou moeten verschijnen. Bijna per kerende post kwamen de meeste vragenlijsten retour. Een onderzoeksbureau uit Nijmegen verwerkte de gegevens en zette de uitkomsten op een rij.

Kanttekening

Een korte weergave van enkele uitkom-

sten. Religieuzen hebben een zeer intensief leesgedrag. Zij hebben grote behoefte aan algemene informatie over de samenleving. Zoals je mag verwachten, lezen religieuzen ook veel bladen op het terrein van religie. Gemiddeld leest iedere religieus drie van dergelijke media (Een-twee- een, Bazuin, Heraut etc.). Daarnaast bekijkt 95 procent een periodiek verschijnend orde- of congregatieblad. Over het algemeen vinden religieuzen zich goed geïnformeerd. Bij deze algemene uitkomst past een eerste kanttekening. De groep relatief jonge religieuzen (<59 jaar) 'scoort slechter'; zij tonen zich wat betreft hun tevredenheid met betrekking tot het informatie-aanbod veel sceptischer. Een andere, belangrijker, kanttekening is echter deze. Dat religieuzen in het algemeen zich goed geïnformeerd vinden, wil niet zeggen dat zij op deelterreinen geen leemte in de informatietoever ervaren. Wanneer naar de tevredenheid over het informatie-aanbod op specifieke terreinen gevraagd wordt, blijkt dat veel religieuzen graag beter en dieper geïnformeerd willen worden over ontwikkelingen op het gebied van spiritualiteit en religieus leven algemeen, bestuurlijke ontwikkelingen, commentaren en opinies, en nieuws van uiteenlopende werkgroepen en commissies.

Geen meerderheid

Deze uitkomsten zouden kunnen duiden op de behoefte aan een eigen medium waarin zoals in TNR destijds dergelijke informatie wordt opgenomen. De respondenten zijn desalniettemin heel duidelijk wanneer gevraagd wordt of een nieuw medium uitgegeven zou moeten worden; voor bijna zestig procent hoeft dat niet. Ruim dertig procent heeft die behoefte wel; zij zijn voor een speciaal tijdschrift voor religieuzen. Een zeer kleine minderheid verlangt naar een eigen informatiekanaal (homepage) op internet. Het moge bijna voor zich spreken dat genoemde uitkomsten iets verschillen per leeftijdsgroep. Hoe jonger de religieus hoe groter de behoefte aan een eigen medium. Een meerderheid is echter voor geen enkele leeftijdscategorie op te tekenen. Dat kan ook niet gedaan worden wanneer een onderscheid gemaakt wordt tussen priesterreligieuzen, broeders en fraters, monialen en vrouwelijke religieuzen. Laatsgenoemden hebben relatief wel de grootste belangstelling (veertig procent).

Voldoende 'leesvoer'

De uitkomsten van het onderzoek zijn aan de orde geweest in het bestuur KNR. Het moge bijna voor zich spreken dat het bestuur op grond van de resultaten besloot verder geen nieuwe initiatieven te ontplooiën voor een eigen medium. Alhoewel nog steeds af en toe de vraag daarnaar gesteld wordt, blijkt uit het onderzoek duidelijk dat een meerderheid van de religieuzen dit geen reële optie vindt.

Over het feit dat veel religieuzen een informatieleemte ervaren op specifieke terreinen, sprak het bestuur KNR desalniettemin haar zorg uit. Juist op de aangegeven terreinen zoals ontwikkelingen binnen bijvoorbeeld het religieus leven en met betrekking tot spiritualiteit, zou voldoende 'leesvoer' aangeboden moeten worden. Om hierin toch een beetje te voorzien, heeft het bestuur KNR daarom de afdeling communicatie de opdracht gegeven een copij-service op te zetten voor orde- en congregatiebladen. Een service die ook uitstekend past in het werkconcept van de KNR: dienstverlening aan (besturen van) religieuze instituten.

Copij-service

Zoals genoemd blijkt uit het onderzoek dat 95 procent van de religieuzen de beschikking heeft over een orde- of congregatieblad. Aan de redacties van deze bladen zou periodiek vrij te gebruiken copij aangeboden kunnen worden. Deze copij moet vanzelfsprekend toegesneden zijn op die informatie waaraan religieuzen blijkens het onderzoek behoefte hebben. Orde- en congregatiebladen kunnen dan naar eigen goeddunken deze copij opnemen in hun bladen, waarna de lezers van hun blad/periodiek er kennis van kunnen nemen.

De komende tijd zal de afdeling communicatie een dergelijke service op moeten zetten. Om de copij-service zo goed mogelijk aan te laten sluiten bij de wensen van zowel de religieuzen als de redacties, zullen enkele redactieleden van verschillende orde- en congregatiebladen gevraagd worden in een beginstadium mee te denken over inhoud en met name vorm. Wanneer de afdeling weer op volle sterkte is, zal een en ander beslag moeten krijgen. Voorlopig heeft het bestuur KNR besloten dat een jaar gekeken zal worden of deze wijze van informatietoever naar tevredenheid van betrokkenen verloopt. Na een evaluatie kan dan verdere besluit-

vorming over toekomstige activiteiten plaatsvinden.

6921314.

Myriam van den Hurk

Voor meer informatie over het onderzoek:
afdeling communicatie KNR, telefoon 073 -

Korte mededeling

Via de nuntiatuur ontvingen de secretariaten van de Samenwerkingsverbanden - de boodschap van de paus (in het Engels) voor Wereldvrede­sdag (= 1 januari), getiteld 'Respect for human rights' - de boodschap van de paus voor

Roepingenzondag (25 april 1999) in het Engels, Frans en Duits.

Wie deze teksten graag wil ontvangen, kan contact opnemen met het secretariaat van respectievelijk SBCN, SNPR of SNVR, telefoon: 073 - 6921321.

Katholieke vrouwen uit heel de wereld bijeen rond "Empowerment of Women - Key to Development"

Honderd vrouwen uit alle delen van Europa, alsook genodigden van buiten Europa kwamen in september 1998 bij elkaar om te praten over 'Empowerment' van vrouwen, sleutel tot ontwikkeling. 'Empowerment' is een moeilijk te vertalen woord. We verstaan er onder een duurzame en blijvende ontwikkeling van de innerlijke kracht, waardoor het zelfbewustzijn zo gesterkt wordt dat vrouwen in staat zijn steeds meer verantwoordelijkheid op zich te nemen en in economische en politieke beslissingsstructuren op niveau deel te nemen.

In dromen ben je vrij

Dit thema werd ons aangeboden alsof wij op reis gingen naar het land Utopia, te realiseren in het jaar 2030. We werden geacht te dromen over hoe die wereld er dan uit zou zien. Indrukwekkend was het om de uitbundigheid te ervaren van de kracht van ieder visioen. Elk doel wat ooit

bereikt werd is begonnen als een droom. Het vrouwen kiesrecht had nooit bestaan als niemand erover gedroomd had of, zoals een bekende schrijver zegt: als je een schip wilt bouwen, leer mensen dan niet hoe ze bomen moeten kappen en planken zagen, maar vertel ze over het meer en over het land dat erachter ligt.

De werkgroepen

Onze opdracht was in kleine groepen te dromen over de wereld in 2030, Utopia. We deden dit aan de hand van de volgende thema's: Vrouw en vorming, Vrouw en milieu, Vrouw en politiek, Vrouw en economie, Vrouw en solidariteit, Vrouw en man (gender), Vrouw en vredes vraagstukken, Vrouw en communicatie. De groepen werden samengesteld naar diversiteit in herkomst en kennis van een gezamenlijke taal (Frans -Duits-Spaans-Engels). Door middel van tekeningen probeerde ieder haar eigen droom zichtbaar te maken. Vervolgens probeerde iedere groep een gezamenlijk ideaal uit te teke-

nen. Daarna gaven de leden van de groep daar woorden aan, om tenslotte te komen tot een actieplan ter verwerkelijking van die droom. De Nederlandse delegatie (vier vrouwen; KNP-KVG-KVD-SNVR) nam deel aan de volgende werkgroepen: Vrouw en vorming/scholing, Vrouw en milieu, Vrouw en man/gender perspectief.

Lezingen

Er werd een drietal lezingen gegeven om onze gesprekken, gedachten en inzichten te ondersteunen. Mevr. Dr. Regula Frey Nakonz; behandelde het onderwerp: Binnenlandse wereldpolitiek: als een zaak die vrouwen aangaat- wegen naar globalisering van het goede leven. Nieuwe bronnen moeten worden aangeboord en nieuwe wegen bewandeld om invloed uit te oefenen op de wereldpolitiek. Nieuwe verbanden moeten aangegaan, teneinde een goed leven wereldwijd te bereiken moet de binnenlandse wereldpolitiek zich inzetten voor gerechtigheid en gelijkheid van mannen en vrouwen. Zr. Mette Andressen; sprak over sterke vrouwen in de bijbel. Aan de hand van teksten liet zij ons kracht van vrouwen zien uit het oude en nieuwe testament. Voorbeelden waaruit wij kracht kunnen putten. Vervolgens hoorden wij voordrachten van vrouwen uit vijf verschillende landen over concrete projecten waaraan zij werken met en voor vrouwen.

WUCWO

Een conferentie van WUCWO is geen goede conferentie als er niet ook informatie wordt gegeven over WUCWO. Er was immers een aantal vrouwen aanwezig die geen lid zijn van WUCWO en dat wel zou overwegen. Ook werd er gediscussieerd over thema's voor de Wereld Assemblee in 2001. Door de Nederlandse delegatie zijn de thema's "media" en "communicatie" ingebracht. Een veelheid van voorstellen is gecomprimeerd tot twee suggesties: The challenges for women in church and society on the basis of gospel:

1. Intercultural dialogue in respect of the roots of each other.

2. Media empower women and support their challenges.

Algehele indruk

Ervaringen: er was een uiterst compleet programma, professioneel opgebouwd en enerverend voor de deelnemers. Desondanks was er voldoende gelegenheid voor informele contacten en het uitdiepen van, bij vorige gelegenheden ingezette, vriendschappen. Opvallend was dat vertegenwoordigsters van landen uit Centraal en Oost Europa een zeer grote devotie lieten zien. Hun zo andere beleving van geloof en kerk was sterk bepalend voor het verloop van de discussies. Onze prioriteiten liggen in ieder geval op een heel ander terrein dan die van hen. Tussen de landen in Centraal en Oost Europa zijn grote onderlingen verschillen te constateren. Zelfs in een land als Bosnië Herzegovina bleken de ervaringen zeer uiteenlopend te zijn. Bezinningsmomenten: elke dag werd begonnen en gesloten met een gebed, een lied en een bijbeltekst. Deze rituelen gaven rust en concentratie. De slotviering, waaraan een van de Nederlandse delegaties heeft meegewerkt, was warm, vol symboliek en door de persoonlijke inbreng van de deelnemers (met name voorbeden en onderlinge vredeswensen) zeer emotievol.

Boodschap

Op de laatste dag van de conferentie is door gezamenlijk werk een boodschap tot stand gekomen. Deze boodschap gaat mee met de vertegenwoordigingen uit de 26 landen waar de vrouwen vandaan kwamen, zowel naar de kerk als maatschappelijk als politiek. Dit uiteraard een verkorte weergave van ons werk onze ontmoetingen en ervaringen tijdens deze Europese conferentie. Met de gemaakte plannen gaan we op weg naar de volgende bijeenkomst in 2001; de Wereld Assemblee.

zuster Thérèse Vandeweyers

CMBR houdt in het voorjaar studiedagen over schuldenlast 'Jubeljaar 2000: het moment voor kwijtschelding'

Samen met enkele andere organisaties organiseert het Centraal Missionair Beraad

Religieuzen (CMBR) komend voorjaar enkele studiedagen rond de internationale

schuldenproblematiek en de achtergronden van het Jubeljaar-idee. De herschikking van de schuldenlast is door velen reeds centraal gesteld in de aanloop naar het nieuwe millennium. De vraag is: hoe kan het jubeljaar ook een genadejaar zijn?

Levend in 1998 is er nog ruim een jaar te gaan voordat het nieuwe millennium aanbreekt. Dat magische jaar 2000 is in aantocht en werpt zijn schaduw reeds vooruit. De vraag is: hoe kan het jubeljaar een genadejaar zijn? In de slotverklaring van de Tweede Europese Oecumenische bijeenkomst in Graz werd de volgende aanbeveling aan de kerken gedaan: "Wij doen de kerken de aanbeveling in de geest van het jubeljaar de beweging voor een schulddelging in het belang van de armste landen te leiden en daardoor het begin van het nieuwe millennium als betekenisvolle periode te onderstrepen". In de encycieliek 'Tertio millennio adveniente' riep vervolgens Johannes II de geloofsgemeenschap op om door woorden maar in de eerste plaats met daden, in navolging van Jezus 'een genadejaar van de Heer' tot stand te brengen. Oproepen die door de algemene besturen van orden en congregaties in Rome krachtig ondersteund zijn.

Brede respons

Het is verheugend om te zien hoe er de afgelopen maanden wereldwijd campagnes zijn gestart die de herschikking van de schuldenlast tot inzet hebben. Ook het CMBR heeft reeds opgeroepen om de Jubilee 2000-handtekeningenactie te ondersteunen. De handtekeningen die in de nieuwe actie worden verzameld zullen tijdens de topconferentie van de acht rijkste landen van de wereld op 4 en 5 juni 1999 in Keulen worden aangeboden. Ook binnen de religieuze instituten krijgt deze actie brede respons. Daar alleen wil het CMBR het eigenlijk niet bij laten.

Vorbereiding

Mede als antwoord op de oproep in Graz en als vervolg op de Jubilee-campagne beraadt het CMBR zich samen met Africa Europe Faith and Justice Network (AEFJN) en de Werkgroep Religieuzen voor Gerechtigheid en vrede (WRGV) op het ontwikkelen van een inhoudelijk programma voor de leden van orden en con-

gregaties rond de schuldenproblematiek en de achtergronden van het Jubeljaar-idee. Een kleine werkgroep, van leden van genoemde verbanden van religieuzen in samenwerking met OIKOS, is enthousiast met de voorbereiding aan de slag gegaan en hoewel het programma nog niet helemaal is uitgewerkt, is enige informatie over de dagen onlangs al naar religieuze instituten toegezonden.

Programma (onder voorbehoud)

- Eerste bijeenkomst op 18 februari 1999 van 10.15 - 13.00 uur

Inhoud: uitleg over wat wordt verstaan onder "Internationale schuldenlast"; geschiedenis; tegenverhalen en lokale acties.

- Tweede bijeenkomst op 18 maart 1999 van 10.15 - 13.00 uur

Inhoud: achtergrond-belichting van de jubilee-campagne; informatie rond het verloop van de actie.

- Derde bijeenkomst op 22 april 1999 van 10.15 - 13.00 uur.

Inhoud: de schuldenlast is een hinderpaal voor menselijke ontwikkeling; pleidooi voor duurzame oplossingen; consumptief gedrag in relatie tot eerlijk delen.

Plaats van samenkomst is Mariënborg te Den Bosch, St. Janssingel 21.

Doelgroep

De studiedagen zijn in zijn algemeenheid bedoeld voor 'opinie-leid(st)ers' binnen de

orden en congregaties. Daaronder rekent het CMBR personen (eventueel een groepje) die datgene wat in de bijeenkomsten wordt aangeboden verder kunnen dragen, binnen hun eigen instituut. In de opzet van het programma wordt daarmee rekening gehouden. Er zal materiaal worden aangedragen waarmee mensen zelf aan de slag kunnen, zoals informatief materiaal, actiemodellen en ideeën voor liturgische vieringen.

De deelnemerskosten voor de drie bijeenkomsten tezamen zijn f. 40,- per persoon. De prijs van het beschikbare materiaal zal tijdens de eerste bijeenkomst bekend gemaakt worden. Voor meer informatie of opgave: secretariaat CMBR, Postbus 75, 2340 AB Oegstgeest.

(redactie)

Personeelsmutaties op het bureau KNR

In het vorige besturenbulletin werden enkele nieuwe medewerk(st)ers van het bureau KNR voorgesteld en werd daarnaast afscheid genomen van enkele trouwe gezichten. Sinds die tijd hebben nog enkele personeelsmutaties plaatsgevonden.

Lieve Troch verliet het bureau KNR eind augustus. Enkele jaren lang zette zij zich als beleidsmedewerker in voor onder meer de commissie PIN. Naast haar parttime baan aan de Theologische Faculteit van de Katholieke Universiteit Nijmegen, doceert zij voortaan ook in Brazilië. Daar is zij benoemd op de leerstoel 'Feministische studies in religiewetenschappen' van het Postgraduate Oecumenisch Instituut van de Methodistenuniversiteit in Sao Paulo.

Eind november moest daarnaast afscheid genomen worden van *André Stuart*. Onder andere als secretaris van de SBCN was hij vier jaar lang werkzaam op eerst het bureau Carmelweg en later het bureau

KNR. André Stuart heeft een baan aanvaard als directeur van Moria, het resocialisatieproject voor ex-gedetineerde jongeren in Nijmegen van de Fraters Maristen en de Zusters van Julie Postel.

In januari zal verder *Myriam van den Hurk* het bureau KNR verlaten. Vier jaar lang was zij in dienst als hoofd afdeling communicatie. Zij treedt nu in dienst bij de Congregatie van de Zusters van Julie Postel als medewerker communicatie.

In de bijdrage van de Commissie Reorganisatie Bureau stond reeds vermeld dat Martin Klomp voortaan (deels) beschikbaar is voor de ondersteuning van de SBCN. Hoe de overige werkzaamheden en functies verricht en ingevuld gaan worden, is nog niet definitief bekend. Deze zaken worden nu vanzelfsprekend meegenomen in de reorganisatie.

Myriam van den Hurk

Met openbaarheid problemen niet opgelost

Meer dan veertig jaar bestond er officieel geen Grieks-katholieke of geünieerde kerk in de Oekraïne. Ondergronds bleven leken en religieuzen er echter hun geloof trouw. Sinds 1991 mogen zij hun geloof weer in de openbaarheid beleven. De ondergrondse tijd heeft echter zijn sporen nagelaten, ook bij de congregaties van vrouwelijke religieuzen. Voor heropbouw ontbreken veelal kennis, financiën en samenwerking. Op bezoek in Nederland maakten 24 zusters onder andere de Nederlandse religieuzen deelgenoot van hun problemen en maakten zij kennis met het religieuze leven hier.

De zusters waren in Nederland op uitno-

diging van de stichting Communicantes. Deze stichting probeert in Nederland bij te dragen tot bewustwording van de situatie waarin de katholieke kerk in de verschillende Oost-Europese landen verkeert. In samenwerking met verschillende organisaties van met name religieuzen, was voor de zusters uit de Oekraïne een programma met uiteenlopende activiteiten opgezet. Eén van die activiteiten was een bezoek aan het bureau van de KNR en aansluitend een kloosterverzorgingshuis. Op het bureau KNR gaven zuster Benedict Melchers, voormalig bestuurslid van de SNVR en zuster Greet van de Burg, bestuurslid van de KNR uitleg over de situatie waarin de Nederlandse religieuzen

verkeren. Myriam van den Hurk, stafmedewerker communicatie lichtte daarnaast de wijze toe waarop de samenwerking van hogere oversten in Nederland is georganiseerd. Aansluitend maakten de zusters uit de Oekraïne kennis met de vergrijzings-problemen waarmee de Nederlandse religieuzen kampen. Dit gebeurde 'op locatie'; in het gastvrije kloosterverzorgingshuis van de Zusters van Julie Postel in Boxmeer. Het was goed dat de zusters op deze wijze met genoemde problematiek kennis konden maken. Voor deze zusters uit Oost-Europa lijkt een situatie zoals hier namelijk onvoorstelbaar. Hun aanwas is zeer gestaag. Toch kampen ook zij met problemen, maar dan van heel andere aard. Paul Wennekes, projectmedewerker van de stichting Communicantes, schrijft er het volgende over.

Onafhankelijkheid

Vanaf hun ontstaan zijn de geünieerde kerken inzet geweest van (kerk)politieke conflicten. Een aantal orthodoxe bisschoppen uit wat nu Wit-Rusland, de Oekraïne en de oostelijke delen van Polen, Slowakije en Hongarije is, besloten zich in de zestiende eeuw onder het gezag van de paus van Rome te stellen. Daarbij behielden de kerken overigens zaken als hun eigen oosterse liturgie en getrouwde clerus.

Het patriarchaat van Moskou, dat zich juist in deze tijden profileerde als het 'derde Rome' en als de verdediger van alle orthodoxe kerken, heeft de geünieerde kerken altijd als afvalligen beschouwd; marionetten in het missioneringsstreven van het Vaticaan in orthodox gebied. Omgekeerd zagen de geünieerde kerken zichzelf als een belangrijke pijler van de Oekraïense onafhankelijkheid. Deze werd in het verleden bedreigd door tsaristisch én communistisch Rusland, waarbij de Russisch-orthodoxe kerk een instrument in de handen van de Russische machthebbers was.

Terugkeer

In de loop van de eeuwen heeft tsaristisch Rusland steeds grotere delen van de Oekraïne geannexeerd en bij iedere verdere verovering is de geünieerde kerk met alle middelen geliquideerd. Dit verklaart waarom bij het begin van de Eerste Wereldoorlog de geünieerde kerken alleen nog te vinden waren in die gebieden die

behoorden tot het Oostenrijks-Hongaars keizerrijk waar zij vrijheid van godsdienst genoten. Toen in 1945 Galicië, het westelijke deel van de Oekraïne, definitief door de Sovjet-Unie werd veroverd, hebben de Sovjets ook hier voortvarend de liquidatie van de geünieerde kerk aangepakt. Na talloze arrestaties (het volledige episcopaat, alle oversten van congregaties, tientallen dekens, priesters, leken in leidende posities) en folteringen, waren er voldoende personen bereid om op een schijnsynode officieel het verzoek aan het patriarchaat van Moskou te richten om 'terug opgenomen' te mogen worden in de orthodoxe kerk. Het patriarchaat van Moskou willigde dit verzoek in, allereerst vanwege het feit dat de sovjet-staat geen andere mogelijkheid openliet, maar ook omdat hiermee een oude droom uitkwam, namelijk de terugkeer van de 'afgefallen' kerken in de moederkerk. Opportunisme speelde zeker ook een rol want de kans om (na de enorme verliezen in de kerkvervolging van de jaren '20 en '30) een volledige kerkstructuur met honderden parochies, seminaries, kloosters etc. te kunnen overnemen, wilde het patriarchaat niet onbenut laten. De Grieks-katholieke kerk is daarop ondergronds gegaan en is er, onder grote opofferingen, in geslaagd om 45 jaren van vervolging te overleven. In 1991 is zij volledig bovengronds gekomen en telt nu in de West-Oekraïne ongeveer 5,5 miljoen leden.

Moeilijk besturen

De zustercongregaties hebben de vervolging ten volle ervaren. Alle kloosters werden opgeheven, alle eigendommen onteigend, de zuster werd verboden zich met enige vorm van kerkelijk werk bezig te houden. Er mochten geen nieuwe leden worden aangenomen, de geproteste zusters werden ten dele gedeporteerd naar Siberië of Kazachstan, ten dele te werk gesteld in allerlei minderwaardige banen. Na de dood van Stalin versoepelden de regels iets maar tot en met 1991 echter werden de zuster geschaduwd en vonden er invallen en huiszoekingen plaats, met name wanneer vermoed werd dat de zusters zich bezighielden met catechese of ondergrondse priesters assisteerden in hun werk. De onderlinge contacten tussen de zusters waren hierdoor uiteraard zeer beperkt. Sommigen konden met twee of drie een woning delen, maar de meesten leefden als alleenstaande

vrouwen. Hooguit in vakanties konden meerdere zusters elkaar treffen, maar ook dan nog in het grootste geheim. Het is duidelijk dat het besturen van een congregatie onder zulke omstandigheden erg moeilijk is. Alle aandacht was gericht op het overleven van de vervolging en de problemen van alle dag; de mogelijkheden voor interne ontwikkeling als congregatie waren miniem. De veranderingen binnen de theologie en met name ook de veranderingen binnen het religieus leven na het Tweede Vaticaans Concilie (dat ook voor de geünieerde kerken geldt) werden feitelijk pas na de onafhankelijkheid bekend. De opleiding van de zusters die tijdens het communisme zijn ingetreden, was noodzakelijkerwijze zeer beperkt. Meestal werd die opleiding toevertrouwd aan een oudere zuster die dan haar ervaringen van haar eigen noviciaat zo goed mogelijk probeerde door te geven. Min of meer toevallig passerende ondergrondse priesters voegden daar nog wat aan toe, maar een systematisch noviciaat of studie was moeilijk te realiseren.

Eigen gezicht

In 1991 volgt dan de grote verandering: onverwacht is de Oekraïne onafhankelijk en is de Grieks-katholieke kerk weer legaal. Allereerst staan de oversten voor de taak een bestaansbasis voor hun congregaties op te bouwen. De economische crisis die de Oekraïne al snel in haar greep krijgt, maakt het onmogelijk om de werken die de congregaties voor de oorlog vervulden terug op te nemen. De staat kan en wil niet bijdragen aan het opzetten van katholieke scholen, weeshuizen of hospitalen. De staat wil niet komen tot een regeling ten aanzien van de onteigende eigendommen van de congregaties en kan geen schadevergoeding betalen voor het generationaliseerde bezit. De inkomsten van veel congregaties beperken zich tot wat de bejaarde zusters aan pensioentjes ontvangen of wat de (weinig) actieve zusters aan salaris verdienen. Vanwege de gierende inflatie moesten deze inkomens al snel in hun geheel aan eten en medicijnen besteed worden; voor investeringen van welke aard dan ook ontbreekt het goed. De Oekraïense bisschoppen deden na de vrijwording van het land een dringend beroep op alle zustercongregaties om zich zoveel mogelijk in te zetten voor de katechese in parochies en op scholen. Aan deze oproep

werd massaal gehoor gegeven, maar godsdienstonderwijs aan de scholen wordt in de Oekraïne niet als vak erkend en de leraressen ontvangen dus geen salaris. Katechese in de parochies wordt uiteraard niet betaald. Doordat alle congregaties zich nu op de katechese richten, is het voor de verschillende congregaties moeilijk een eigen gezicht te ontwikkelen. De van oorsprong nogal verschillende apostolaten en vormen van spiritualiteit zijn op elkaar gaan lijken en pogingen om zich opnieuw te profileren worden door de moeilijke leefomstandigheden belemmerd.

Aanzienlijke toeloop

De zustercongregaties worden daarnaast min of meer verrast door een aanzienlijke toeloop van novicen. Na gemiddeld twee jaar noviciaat worden de jonge zusters zoveel mogelijk uit studeren gestuurd. Dit valt, gezien de werkdruk en de verwachtingen die ten aanzien van de zusters leven, zeer te prijzen, maar voor de congregaties betekent dit voorlopig alleen maar extra kosten. In menige congregatie leven de novicen van datgene wat de ouders nog kunnen bijdragen, hetgeen vanwege de massale werkeloosheid en economische misère, minimaal is. Voor de grote congregaties die zich jaarlijks verheugen in 15 à 20 novicen, is het een groot probleem ruimtes te vinden waar zoveel jonge mensen kunnen wonen en opgeleid worden. Ook de vorm van het noviciaat staat ter discussie. De novicenmeesteressen zijn veelal zusters die zelf in de ondergrondse tijd zijn ingetreden en dus een grote kennisachterstand hebben. Er komt hulp van generale besturen van sommige congregaties in Rome of van bevriende westerse congregaties, maar vaak worden klachten gehoord over mentaliteitsverschillen en wederzijds onbegrip.

De congregaties die al voor 1945 in de Oekraïne actief waren, kampen met het probleem van de verzorging van een groot aantal bejaarde en vaak ziekelijke zusters. Door de sovjets gedwongen alleen of met twee in kleine huizen te gaan wonen, zijn veel van deze zusters geïsoleerd geraakt van hun congregatie. De verzorging van deze bejaarde zusters zou eigenlijk in grotere groepen moeten plaatsvinden, maar doordat de vroegere kloosters niet zijn teruggegeven, heeft geen der congregaties daartoe de mogelijkheid. Wie de toestanden in de oekraïense bejaardenhui-

zen kent, begrijpt dat de congregatiebesturen hun oude zusters onder geen beding daar willen onderbrengen.

Weinig contact

Een laatste probleem tenslotte is het feit dat er tot nu toe weinig contact en samenwerking bestaat tussen de zusterscongregaties. Een aantal van de bovengenoemde problemen zou makkelijker opgelost kunnen worden in een gezamenlijke aanpak, maar tot nu toe is dat er niet van gekomen.

Dat is allereerst vanwege de hoge nood van het dagelijks bestaan. Veel van de besturen worden volledig opgeslorpt door de zorg van alledag en vinden nauwelijks de tijd en energie om aan langere termijn planning te doen. Ten tweede bestaat er een zekere competitie tussen de congregaties waar het talentvolle novicen of mogelijke nieuwe vestigingsplekken betreft. Het feit dat na 1991 een aantal nieuwe congregaties huizen heeft geopend in de West-Oekraïne stuitte niet overal op begrip. Binnen het oekraïense episcopaat leven daarnaast sympathieën voor bepaalde congregaties, sympathieën die vaak samenhangen met de richting van de opleiding van de novicen of de gekozen spiritualiteit, sympathie die zich in min of meerdere mate van bevoordeling toont. Binnen de Grieks-katholieke kerk leeft tenslotte nog altijd een zekere tegenstelling tussen hen die zich zoveel mogelijk willen richten op de oosterse/orthodoxe traditie (samengevat de studiten-richting genoemd) en hen die openstaan voor latijnse invloeden in bijvoorbeeld de liturgie (grofweg de basiliaanse weg te noemen). Ook binnen de zustercongregaties vindt men vertegenwoordigers van beide richtingen. Juist een conferentie van hogere oversten zou een platvorm kunnen zijn waar over zulke verschillen en wrijvingspunten open gesproken kan worden.

Levend geloof

Tegen de achtergrond van al deze problemen is het bezoek aan Nederland georganiseerd en zijn onderwerpen besproken als de samenwerking tussen congregaties in de KNR en de Unie van religieuzen in België, de kloosterbejaardenhuizen waar leden van meerdere congregaties samenleven, de stichtingsgeschiedenissen van diverse congregaties met alle problemen en moeilijke keuzes, maar ook het uit-

blijven van roepingen in Nederland voor de actieve congregaties, de eisen waaraan een eigentijds noviciaat moet voldoen, die nieuwe vormen van apostolaat door religieuzen (bijvoorbeeld oude-wijken pastoraat of sociaal werk in de Bijlmer). Het bezoek was geenszins bedoeld om concrete antwoorden of oplossingen aan te beiden. Geprobeerd is een zo eerlijk mogelijk beeld te geven van onze katholieke kerk met al haar problemen maar ook met haar levende geloof van vandaag de dag. De reacties van de Oekraïense zusters waren dan ook gemengd, maar alle Nederlandse en Vlaamse gesprekspartners hebben kunnen duidelijk maken dat hun activiteiten geïnspireerd werden door een levend geloof en daarmee was alvast één vooroordeel de wereld uitgeholpen. De grote gastvrijheid van de congregaties en de oprechte belangstelling van de gesprekspartners voor de situatie in de Oekraïne heeft de Oekraïense zusters bijzonder goed gedaan. In zoverre was dit bezoek inderdaad een echte uitwisseling.

Myriam van den Hurk/Paul Wennekes

Mensenrechten blijven om inzet vragen

Veel religieuze(n) (instituten) zijn betrokken bij activiteiten waarin mensenrechten centraal staan. Lokale initiatieven, maar ook een duidelijk opererende organisatie als Justitia et Pax kunnen op hun steun rekenen. Omdat de Universele Verklaring van de Rechten van de mens onlangs, op 10 december, vijftig jaar bestond én Justitia et Pax haar dertigste verjaardag vierde, staan we bij deze mijlpaal wat uitgebreider stil. Een mijlpaal die overigens blijvend om inzet vraagt. Want dichtbij en ver weg worden anno 1998 nog steeds mensenrechten geschonden. Dat zou ons in beweging moeten zetten. Want waardigheid van ieder mens - uitgangspunt van de Universele Verklaring - is een zaak die Jezus van Nazareth al twee millennia geleden ter harte ging.

Mensenrechten zijn eigenlijk precies wat de naam zegt: mensen - rechten. Het zijn rechten waar iedereen recht op heeft, louter en alleen omdat hij mens is. Niet omdat hij Nederlander, Amerikaan of Aboriginal is, een blanke, gele, bruine of zwarte huidskleur heeft. Maar omdat hij mens is. Niet omdat hij man of vrouw is, gezond of gehandicapt, heterosexueel of homoseksueel. Een mens is een mens en heeft daarom onvervreemdbare rechten. Een waardigheid van mensen die christenen niet vreemd in de oren mag klinken.

Amnesty International

Mensenrechten beslaan een heel breed terrein. In de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens werden in 1948 burger-politieke, maar ook sociale, economische en culturele rechten opgenomen. In een menswaardige samenleving zijn zij allen nodig. Toch is de doorsnee-Nederlander over het algemeen het beste bekend met de burger- en politieke rechten. Daaronder vallen bijvoorbeeld het recht op vrijwaring van marteling en vrijheid van meningsuiting. De grote bekendheid van deze rechten is met name een verdienste van Amnesty International. Wereldwijd zet deze onafhankelijke beweging zich in voor mensen die deze rechten onthouden worden. Een inzet die in Nederland ook regelmatig op de steun van religieuzen mag rekenen. Een zaak waar Cobien van Koeverden, medewerkster levensbeschouwelijke organisaties bij Amnesty International,

blij mee is, maar zich tegelijkertijd niet over verwondert. 'De term mensenrechten is in de katholieke kerk door de eeuwen

heen weliswaar niet zo nadrukkelijk gebruikt; toch zit de inhoud van veel rechten in christelijke normen en waarden opgesloten. In de strijd om waarborg van die zaken zoeken gelovigen en Amnesty International over en weer bondgenoten in elkaar.'

Eigen organisatie

Amnesty International is een onafhankelijke beweging en werkt vanuit een eigen mandaat. De katholieke kerk heeft daarnaast een eigen organisatie met als speerpunt de mensenrechten: Justitia et Pax. In Nederland werd deze commissie in 1968 opgericht, geïnspireerd door de Pauselijke commissie met dezelfde naam die in 1967 in het leven was geroepen. Die oprichting was een logisch vervolg op het Tweede Vaticaanse Concilie (1963 - 1965), waarin eindelijk de doorbraak voor de definitieve erkenning van de mensenrechten plaatsvond. Tot de tijd werden de formulering en fundering van individuele mensenrechten gezien als concurrenten van het christelijk mensbeeld. Vaticanum II erkende echter dat de garantie van mensenrechten de eerste voorwaarde is voor vrede.

Legitimiteit

Op dit moment bestaat over de legitimiteit van de mensenrechten in de kerk geen twijfel meer, legt Michel Peters, stafmedewerker van de Nederlandse Commissie Justitia et Pax uit. 'In verschillende encyclieken is geschreven dat waarborg van de waardigheid van de mens - ook uitgangspunt van de Universele Verklaring - een opdracht is voor gelovigen.' Paus Johannes Paulus II benadrukte dat op 1 januari van dit jaar nog eens: 'Rechtvaardigheid en vrede gaan samen. Zij hebben een constante en dynamische verhouding. (...) Rechtvaardigheid is tegelijkertijd een morele deugd en een juridisch concept dat steunt op de mensenrechten. Elk mens heeft van nature recht op universele, onschendbare en onvervreemdbare mensenrechten.'

Waardigheid

Aan Justitia et Pax is de taak om gelovigen daarvan bewust te maken en daar-

naast de handhaving van mensenrechten te monitoren en schending ervan aan de kaak te stellen. Het bijzondere daarbij is dat Justitia et Pax zich niet alleen bezighoudt met burgerlijk-politieke mensenrechten. Ook handhaving van sociale, economische en culturele rechten zijn voor Justitia et Pax speerpunt van beleid. 'Want bijvoorbeeld armoede tast - ook in Nederland - mensen in hun waardigheid aan. En een inhumaan en onrechtvaardig asielbeleid doet geen recht aan het mensenrecht op asiel', aldus Peters. 'Justitia et Pax stelt daarom bij politici en geloofsgemeenschappen deze zaken aan de kaak. Ze hebben alles met zorg voor je naaste te maken; vanuit het oogpunt van menselijke waardigheid en dus mensenrechten. Voor iedereen die zich bij de kerk voelt horen is het een opdracht je daarvoor in te zetten.'

Kanttekening

Over die inzet is Peters op zich zeer te spreken. 'Aan de basis gebeurt er ontzettend veel. Mensen zetten zich op allerlei manieren in voor mensen die het minder hebben dan zijzelf.' Geen reden echter om op de lauweren te gaan rusten. Want bij alle positieve geluiden, past ook een kanttekening. 'Op dit moment rusten veel initiatieven nog op de schouders van een paar enthousiaste vrijwilligers. De kunst is om de gehele gemeenschap warm te laten lopen voor acties die met mensenrechten van doen hebben. Juist omdat die acties onlosmakelijk verbonden zijn met wat geloven inhoudt', aldus Peters. Als dat gebeurt, kunnen meer activiteiten ontplooid worden. Justitia et Pax probeert dat vanzelfsprekend te ondersteunen. Bijvoorbeeld door samen met Diocesane Pastorale Centra programma's te ontwikkelen die gebruikt kunnen worden voor discussie-avonden. Door een gesprekshandleiding te schrijven voor de bespreking van een pastorale brief van de bisschoppen over bijvoorbeeld het vluchtelingenbeleid. Of door liturgiesuggesties te doen waarmee mensenrechten ook in de verkondiging een plaats kunnen krijgen. Initiatieve waarvan ook religieuze instututengebruik kunnen maken.

Beperkt

Bij allerlei plaatselijke initiatieven zou de Commissie Justitia et Pax graag nauwer betrokken willen zijn. De mogelijkheden hiertoe zijn echter zeer beperkt. Het bureau beschikt over een kleine basis-

formatie van 3,4 medewerkers. En zij moeten, behalve voor de concrete dienstverlening aan de geloofsgemeenschappen, ook zorgdragen voor de monitor-functie van de commissie. Dit doen zij enerzijds door via het Coördinatie Adres Mensenrechten (CAM) schendingen van mensenrechten in het buitenland aan de kaak te stellen. CAM is een bundeling van acties betreffende mensenrechten van acht Nederlandse katholieke organisaties, waarvan coördinatie en uitvoering verzorgd worden door Justitia et Pax. Ook ontwikkelingen in ons eigen land worden door Justitia et Pax echter nauwlettend gevolgd. Gevraagd en ongevraagd brengt de Commissie actuele zaken die te maken hebben met gerechtigheid en vrede onder de aandacht van de Nederlandse bisschoppen, politici, ambtenaren en andere beleidsmakers. Een lobbyfunctie waaraan de medewerkers hun handen vol hebben, maar die tegelijkertijd niet onopgemerkt is gebleven. 'We merken steeds vaker dat we gezien worden als een volwaardige gesprekspartner. Bijvoorbeeld wanneer nieuw asielbeleid bekend wordt gemaakt, staat men bij ons aan de deur om een reactie. Gecoördineerde actie vanuit de katholieke geloofsgemeenschap blijkt een meerwaarde te hebben. Samenwerkende ontwikkelings- en vredesorganisaties, vertegenwoordigd in de Commissie Justitia et Pax, leggen richting politiek gezamenlijk merkbaar meer gewicht in de schaal', concludeert Peters enthousiast.

Verlanglijstje

Zijn organisatie gaat hem aan het hart. Teruglopende financiën baren hem dan ook zorgen. Gedreven vertelt hij daarom over de opgerichte vriendenkring, die het werk van Justitia et Pax ook in de toekomst veilig moet stellen. Maar meer nog staat een rechtvaardige samenleving op zijn verlanglijstje en in het verlengde daarvan de mensenrechten. Hij benadrukt dat het goed is dat op 10 december het vijftigjarig bestaan ervan herdacht is. Maar hij geeft aan dat het daarbij echter niet moet blijven. 'Mensenrechten vragen om actieve inzet: als je niet voor rechten opkomt, is de betekenis ervan gering. Niet iedereen heeft daartoe vanzelf de kracht. Veel mensen gaan zo gebukt onder schendingen van diezelfde rechten, dat zij niet in staat zijn ertegen in opstand te komen. (..) Universaliteit van mensenrechten betekent dan ook nog iets anders dan dat

het voor alle staten geldt. Het betekent ook dat een claim gebaseerd op mensenrechten een universele claim is. De claim van een mens ver weg ligt ook bij ons op tafel. Het is daarom van levensbelang dat overal mensen samen werken aan de naleving van deze rechten.

Veel religieuze instituten zijn door financiële giften betrokken bij Justitia et Pax. De SNVR heeft daarnaast een zetel in het bestuur van deze organisatie (op dit moment een vacature). Voor meer informatie: Justitia et Pax, Postbus 1031, 2340 BA Oegstgeest, telefoon 071-5175901.

Met drama kinderen boven armoede uittillen

Door middel van drama- en expressietechnieken kinderen in een sociaal-economische achterstandswijk in Nederland stem geven en ondersteuning bieden. Dat is het doel van het project 'Kinderen Spelenderwijs', een initiatief van enkele orden en congregaties. Een project waar kinderen letterlijk niet rijker of armer van worden. Andere zaken staan er centraal: een stukje ontlading bieden, spelplezier, en gedragalternatieven in knelsituaties. "Waar het eigenlijk om draait, is dat we de kinderen het gevoel geven dat ze er mogen zijn."

"In het Willemskwartier in Nijmegen wonen zeker warme mensen. Ze vangen elkaar op waar nodig; in andere wijken hebben mensen daar door dubbele banen en veel van huis zijn vaak geen tijd meer voor. Maar bij de mensen hier zit het hart op de juiste plaats!" Thérèse Strijbosch, theologe en drama-therapeute, wil geen kwaad woord horen over de mensen in de Nijmeegse wijk waar ze werkt, een wijk die anderen misschien een achterstandswijk noemen. Ze weet ook wel, dat het niet allemaal koek en ei is in de wijk en dat er grote problemen zijn. Maar recht doen aan mensen betekent ook dat je bereid bent daardoorheen te kijken, dat waardeert waar mogelijk. "De basis om hier te werken mag niet alleen leed zijn; mogen niet alleen de problemen zijn waarmee de wijk volgens buitenstaanders behept is." zegt ze.

Samen centraal

Thérèse Strijbosch werkt voor *Kinderen Spelenderwijs*. De wieg van het project stond in 1993 bij de Paters Assumptionisten. Zij kozen voor een nieuw aandachtsveld en besloten zich in te gaan zetten voor de zogenaamde 'kansarmen' in enkele wijken in onder andere Nijmegen. In de opdracht voor de medewerker die zij hiervoor wilden aantrekken, stond het woordje 'samen' cen-

traal. Want er mocht niet voorbijgegaan worden aan de krachten van de mensen zelf: samen met hen moest er iets gebeuren!

Thérèse werd die medewerker en met die opdracht trok ze ook het Nijmeegse Willemskwartier in. Het eerste dat ze te horen kreeg van de mensen was: Doe iets met onze kinderen! Thérèse verbaasde en verbaast zich er nog steeds niet over. "Iedere ouder wil immers een goede toekomst voor zijn of haar kinderen. En wie het minder heeft, hoopt juist op een betere toekomst voor de volgende generatie."

Prestatieboog

Wetend waar de wensen lagen, analyseerde zij vervolgens de leefsituatie en het gedrag van de kinderen. "Ik merkte dat de kinderen hier over het algemeen wantrouwig zijn, slecht tegen frustratie kunnen, zich snel vervelen en dan wel eens de zaak kunnen versjteren. Niet dat deze kinderen agressiever zijn dan gemiddeld. Nee, maar ze proberen elkaar misschien wel meer uit. Ze zullen wel elkaars grenzen verkennen."

Zo vindt Thérèse ook dat de kinderen in het Willemskwartier, alhoewel schoolprestaties achterblijven bij veel andere basisscholen, niet minder intelligent hoeven zijn dan hun leeftijdsgenootjes. Wel wordt hun ontwikkeling belemmerd door gedragsproblemen, vindt ze. "Hun concentratieboog is zeer kort. En iemand die zeer snel afgeleid is of emotioneel in de knel zit, komt niet aan leren toe."

Die prestatieboog moet dus verlengd worden. Een manier om dat te bewerken zag Thérèse in het aanbieden van werkvormen om onder meer met die gedragsproblemen beter te leren omgaan. De plek om aan de slag te gaan vond zij op de basisschool in de wijk. "Daar doen alle kinderen automatisch mee en niemand wordt uitgesloten."

De leerkracht van groep 6 dacht met haar

mee en gaf haar de kans met drama en yoga aan de slag te gaan. Langzaam wierp dat zijn vruchten af en groeide er iets in die klas. Iets waarvan de leerkracht ook profijt had. "Wanneer je spanningen in de klas weg kunt nemen, wanneer je kinderen leert met spanningen om te gaan, is dat ook goed voor het 'echte schoolwerk'. De dramalessen dragen bij aan het creëren van een optimalere leersituatie."

Vaardigheden

Inmiddels is Thérèse 'vaste prik' in de groepen 4 tot en met 8. Iedere week is zij te gast bij de verschillende groepen, voor wie zij uiteenlopende programma's ontwikkeld heeft. Bij de jongste kinderen staat vooral het vergroten van spelplezier centraal. In groep 6 draait veel om het leren luisteren naar elkaar, het leren samenwerken en het maken van afspraken. De schoolverlaters van groep 8 oefenen op hun beurt in het 'talig' bezig zijn: gevoelens onder woorden brengen, problemen onderkennen en in spel naar oplossingen zoeken. De concrete invulling van haar lessen laat Thérèse zo veel als mogelijk aansluiten bij de actualiteit van de kinderen. En vanzelfsprekend gebeurt alles in spelvorm. Ook voor de drama-therapeute zelf is iedere les steeds weer een uitdaging. "Je moet steeds de juiste mix zien te vinden om het uitdagend en leerzaam te houden en toch zoveel mogelijk ook overzichtelijk." Dat is echter een uitdaging die zij graag aangaat. De kinderen uit het Willemskwartier zijn 'haar' kinderen geworden. Ze vertelt vol waardering over hen. Ze heeft er lol in de kinderen plezier hebben, ze is er trots op als die met samenwerken goede ervaringen opdoen. Goede ervaringen die bijdragen tot een goed zelfbeeld, ondanks de stress van eventuele armoede thuis, de scheiding of het geweld soms.

Niet voorbehouden

Tegelijkertijd blijft er de verbazing, wanneer zaken naar boven komen die je als buitenstaander vaak niet eens kunt bevroeden. "Zelf ben ik opgegroeid in een redelijk beschermde omgeving, en dan kun je je niet voorstellen met wat voor zaken sommige kinderen al op jonge leeftijd geconfronteerd worden. Wanneer ze in spelsituaties mogen fantaseren, gaat het soms bijvoorbeeld over de zelfmoord van de buurman, of een moeder die huilt

omdat ze geslagen is. Dan komt de rauwe werkelijkheid soms heel dichtbij je lijf, hoor", vertelt Thérèse. Zij voegt daaraan echter meteen toe dat zulke zaken niet voorbehouden zijn aan achterstandswijken en ze benadrukt nog eens, dat mensen daar niet slechter zijn.

God-verstaan

Sinds enige tijd heeft Thérèse een nieuwe collega, mogelijk gemaakt door enkele andere congregaties van religieuzen. Ze is er dolblij mee. Alhoewel de reacties van de kinderen, de resultaten die zij beetje bij beetje boekt, de belangrijkste stimulans vormen, is zij ook blij met de waardering die zo voelbaar wordt. "De religieuzen die dit werk financieel mogelijk maken, zeggen zo op hun manier dat het bestaan van armoede (in dit verband de wijk met minder middelen), een ijkpunt is voor de menswaardigheid van onze samenleving en als zodanig voor het Godsverstaan van deze tijd."

Door *Kinderen Spelenderwijs* wordt de armoede in het Willemskwartier niet minder. Ideële bevoegenheid moet er zijn. Dat wil niet zeggen dat de reële en directe nood in het contact met mensen steeds voorop moet staan. Mensen zijn meer dan eten, kleding en vergelijkbare behoeften. Het thema armoede was wel bepalend voor de keuze van de wijk. Alleen voor de mensen van deze wijk echter wordt dit voor hen op maat gesneden project aangeboden.

Armoede loslaten, - 'rijker worden' -, kan ook betekenen dat je een gevoel van trots leert opbouwen, tevreden kunt zijn over een geleverde prestatie, lekker in je vel zit, je kunt ontladen wanneer nodig, spontaan bent zonder anderen te kwetsen, weg weet met frustratie, samen met anderen iets op kunt pakken, 'blij' kunt zijn met wie je bent. Thérèse: "Met geld alleen los je niet alles op. Die andere nood moet je daarom los kunnen laten wanneer je met deze kinderen wilt werken. Want kinderen zijn niet alleen maar arm. Kinderen zijn aardig, leuk of juist niet."

Enkele harde feiten

Ruim 250.000 kinderen in Nederland, groeien op in arme gezinnen, als de bijstand als norm wordt genomen. Zij doen het slechter op school en ontwikkelen vaker probleemgedrag dan kinderen uit niet-arme gezinnen. Het probleemgedrag van jongens bestaat vooral uit agressie,

hyperactiviteit en overtreding van regels. Bij meisjes zijn het meer angsten, depressiviteit en sociale terugtrekking. Uitsluitend het feit dat een kind (2 tot 12 jaar) uit een gezin komt met een gering inkomen, bepaalt zijn of haar toekomst. Professor G. Engbersen, socioloog aan de Universiteit van Utrecht onderzocht voor oud-minister Melkert de oorzaken en gevolgen van armoede. Hij zei over de toekomst van kinderen uit arme gezinnen: "Niet de opleiding of het feit dat het kind in een eenoudergezin opgroeit, bepaalt de toekomst van het kind, maar het lage inkomen van het gezin waar het opgroeit. Daardoor alleen maken kinderen een ongelijke start en komen ze uiteindelijk eerder in aanmerking voor slechte banen." Zo wordt armoede ook in Nederland van generatie op generatie doorgegeven.

Stichting ZEG

Het project 'Kinderen Spelenderwijs' maakt deel uit van de Stichting Zingeving en Emancipatie door Gerechtigheid (ZEG). Deze stichting is een bundeling van een

aantal bestaande krachten voor én met de armen in Nederland, vanuit de kring van religieuze instituten in Nederland. De doelstelling van de stichting luidt officieel: 'Met het Evangelie als leidraad, mensen die als gevolg van de heersende structuren van arbeid en inkomen in de marge van de samenleving gekomen zijn, ondersteuning bieden in hun strijd om het bestaan, in zoeken naar hun zingeving en in hun emancipatie in de maatschappij en in de kerken. Dit tegen de achtergrond van de tradities van de religieuze instituten.' Door bundeling van krachten wil ZEG meerwaarde ontwikkelen met en voor de verschillende activiteiten ten dienste van armgemaakten, zoals het project 'Kinderen Spelenderwijs'. Daarnaast probeert ZEG de continuïteit van de goed lopende projecten voor de toekomst te waarborgen. Voluit luidt de naam van de stichting Zingeving en Emancipatie door Gerechtigheid, initiatieven in de samenleving vanwege de religieuzen.

Myriam van den Hurk

Boek over pater Pio versterkt verlangen naar realistischere uitgave

---

Bij tijd en wijlen wordt de KNR ter recensie een boek aangeboden. Uitgeverij Van Spijk b.v. uit Venlo bood enige tijd geleden het uit het Italiaans vertaalde boek, "De wonderen van Pater Pio" aan. De afdeling communicatie vond pater Gentilis van Loon ofmcap bereid om een recensie over dit boek over zijn confrater die in mei 1999 te Rome zalig verklaard zal worden, te schrijven. De recensie is weinig lovend geworden, maar in ieder geval wel eerlijk!

In het begin van zijn boek zegt de Milanese journalist Renzo Allegri, dat de meeste publicaties over Pater Pio meer gaan over de mensen die hem hebben tegengewerkt dan over de persoon zelf. Ook hij heeft in een vroeger geschrift zich daaraan schuldig gemaakt. Hij beweert zelfs, hoewel bij monde van anderen dat de pater nooit zal worden heilig verklaard, omdat de kerkelijke autoriteiten hun optreden willen doodzwijgen. Maar in het decreet over de heldhaftigheid van de deugden van pater Pio (18 december 1997) staat onomwonden: 'In stilzwijgen en gebed aanvaardde hij de talrijke ingre-

pen van het kerkelijk gezag en van zijn orde.' Voor een aandachtige lezer is dat meer dan duidelijk.

Wonderen

In dit tweede boek wil de schrijver meer de persoon pater Pio zelf belichten en hij doet dat door vooral de wonderen en de wonderbare gebeurtenissen die zich bij hem (zouden) hebben voorgedaan op te sommen, alsof ook deze feiten geen bijverschijnselen en begeleidingsverschijnselen zijn van een heilig leven. Na een hoofdstuk over 'De grote wonderdoender' beschrijft de auteur de levensloop van pater Pio. De rol van het Heilig Officie wordt hierin roetzwart afgeschilderd. Het zou de pater veroordeeld en hem een bedrieger, een intrigant en een ordinaire en corrupte oplichter genoemd hebben. Het zou gezegd hebben dat de stigmata vals waren, zodat de pater 'als een door de kerk verguisde monnik gestorven is.' Terwijl het Heilig Officie in het begin alleen maar verklaard heeft dat het bovennatuurlijk karakter van de stigmata niet vaststond, een waarschuwing

die bij nieuwe verschijningen en wonderen bijna regel is. Pas toen de gelovigen zich daar niet naar richtten, werd de verklaring herhaald en ingescherpt. Ook de zaak Giuffr e wordt breed uitgemeten, ofschoon zij slechts indirect met pater Pio te maken heeft.

Subjectief

De rest van het boek gaat, getrouw aan zijn titel, over de wonderen en de wonderlijke gebeurtenissen die rond pater Pio hebben plaatsgehad. Het is een lange reeks van verhalen en getuigenissen. Vele zijn opgeschreven zoals ze door de betreffende persoon verteld zijn en zullen dus minstens subjectief waar zijn. Andere worden, dikwijls niet zonder dramatiek, uitvoerig beschreven. Van de genezingen wordt gezegd dat zij 'met regelmaat van de klok' voorkwamen en van de bekeringen, dat pater Pio ze 'aan de lopende band' verrichtte. Zelfs beweert de schrijver: hoe groter en talrijker de wonderen, hoe groter

de heiligheid van de betreffende persoon. Alsof we nog in de middeleeuwen leven. Maar de charme van de middeleeuwse heiligenlegenden ontbreekt aan zijn werk volkomen.

Verlangen

Zulk een boek versterkt het verlangen naar eindelijk eens een boek over de echte wonderen van pater Pio: zijn heiligheid, zijn geduld, zijn gehoorzaamheid, zijn gebedsleven en zijn apostolische toewijding. Een dergelijk boek zal niet geschreven kunnen worden zonder in de marge ook melding te maken van de wonderbare gebeurtenissen die rond pater Pio plaatsvonden, maar zijn grootste wonder blijft, dat hij in uiterst moeilijke omstandigheden onwankelbaar heilig geleefd heeft en tallozen tot een heiliger levenswijze gebracht heeft.

Pater Gentilis van Loon

Korte berichten van besturen

Gedurende de afgelopen maanden zijn binnen verscheidene religieuze instituten nieuwe oversten benoemd dan wel 'zittende' besturen herkozen. Hierbij een overzicht, zoals bekend bij het bureau van de KNR.

Tijdens het Algemeen Kapittel van de *Congregatie van de Heilige Geest* is pater Pierre Schouwer gekozen als Algemeen Overste. Het bestuur bestaat verder uit pater John Fogarty, 1e assistent, en pater Mike Onwuemelie, 2e assistent, en de paters Jean-Michel Jolibois, Rogath Kimaryo, Gabriel Mbilingui en Antonio Antunes Farias.

Bij de *Nederlandse Federatie van de Benedictinessen van het Heilig Sacrament* is voor de komende zes jaar een nieuw bestuur gekozen. Zuster Marie-Thérèse Versteegen is de

nieuwe presidente. zuster Maria

Bouwmeester de 1e assistent, zuster Michaël Konings de 2e assistent. Prof. Dr. P. Stevens is sedert 24 juni 1993 religieus assistent van de Nederlandse Federatie.

Op 16 augustus is Dom Petrus van den Biesen afgetreden als abt van de *St. Willibrordsabdij* te Slangenburg. Dom Marinus van den Heuvel is gekozen als abtadministrator. Het dagelijks bestuur van de abdij is in handen van de prior Dom G. Helwig.

Tijdens het Kapittel van de *Zusters Ursulinen van Bergen* is zuster Renée de Jong herkozen als algemeen overste. Verder bestaat het bestuur uit Euphrosina Veldboer, Gabriële Weenink en Marie José de Kok.

(redactie)

Ter overweging: solidariteitsverklaring van vrouwelijke religieuzen

---

De SNVR biedt graag de Solidariteitsverklaring van Vrouwelijke Hogere Oversten, leden van de Internationale Unie van Generale Oversten, deelnemers aan de Algemene Vergadering van de UISG te Rome, 3-7 mei 1998, ter overweging aan.

Wij, vrouwelijke oversten van katholieke religieuze instituten vertegenwoordigsters van vrouwelijke religieuzen van de hele wereld, verklaren ons in het openbaar solidair met de armen overal ter wereld en in het bijzonder met diegenen in armgemaakte landen die lijden onder de verpletterende internationale schuldenlast.

Wij ondersteunen het comité 'Jubeljaar 2000' dat regeringsleiders van kredietverschaffende landen oproept de schulden van de meest verarmde landen te verminderen en doeltreffende maatregelen te nemen om te voorkomen dat opnieuw zo'n

hoge schuld wordt opgebouwd. Als verantwoordelijken van instituten die zich inzetten voor eerbied voor het leven, vragen wij alle landen om een moratorium inzake de doodstraf.

Als vrouwen die zich inzetten voor de mensenrechten van alle vrouwen en kinderen, in het bijzonder hun recht om gevrijwaard te zijn van geweld, verzetten wij ons tegen seksuele uitbuiting van vrouwen en kinderen, met name als het gaat om financieel gewin.

Wij, 700 vrouwelijke Hogere Oversten, deelnemers aan de Algemene Vergadering om na te denken over het thema: *Vrouwelijke Religieuzen, "Werksters aan een betere toekomst, op weg naar nieuwe vormen van solidariteit"*, zeggen hoe in onze eigen religieuze gemeenschappen en

in eigen land aandacht te blijven geven
aan deze belangrijke armoedekwesties.

Colofon

Het KNR-besturenbulletin is een uitgave van de afdeling communicatie van de KNR en verschijnt in principe drie tot vier maal per jaar. Met het bulletin willen de medewerkers van het bureau aan het Emmaplein in 's-Hertogenbosch de besturen van de religieuze instituten in Nederland informeren over zaken die hen, en daarmee 'hun achterban' bezighouden. Aan ieder bestuur van de bij de KNR aangesloten religieuze instituten wordt een exemplaar verstrekt. Daarnaast ontvangen leden van werkgroepen en commissies een exemplaar.

Indien gewenst mogen artikelen overgenomen worden in orde- en congregatiebladen van de aangesloten religieuze instituten.

Opmaak en eindredactie: Miranda Roijers-Graumans, Nita van Bergen & Myriam van den Hurk, KNR-afdeling communicatie, Postbus 111, 5201 AC 's-Hertogenbosch, tel. 073-6921314, fax. 073-

6921322, E-mail M.Roijers@knr.nl